

Datum: 04-09-2023

Volnummer: 2023-2024/01

Kinderen beschermen in onlineverkeer is even vanzelfsprekend als in wegverkeer

Parallele wereld met kansen én schaduwkanten

Elke dag zitten we er middenin. We staan ermee op en gaan ermee slapen. Jong en oud spenderen een flink stuk van hun tijd online. Kinderen en jongeren hebben nooit anders gekend. Voor hen is het perfect normaal om online mensen te leren kennen, informatie op te pikken en dingen te regelen, om gelijkgestemden te ontmoeten en ontspanning en amusement te zoeken. Zij vinden het volstrekt normaal om zich te uiten in de digitale wereld, gelokaliseerd, en met een profiel waar mensen hen aanspreken.

Sociale media bieden kinderen en jongeren magnifieke kansen. Ze krijgen oneindige mogelijkheden om zich te informeren en om hun mening te laten horen over wat ze echt belangrijk vinden. Ze kunnen er zoveel uit leren, een community zoeken of opbouwen waarin ze helemaal zichzelf kunnen zijn of steun kunnen vinden. Ze kunnen zelf op zoek gaan naar hulp of advies als ze geconfronteerd worden met moeilijkheden en niet kunnen rekenen op de volwassenen in hun omgeving, of als ze zelf oplossingen willen vinden. Ze kunnen hun horizon uitbreiden en uitreiken naar anderen. Maar er zitten ook risico's aan het vrije verkeer online.

Dat er soms ongelukken gebeuren op de weg, is geen reden om niet meer buiten te komen. Nee, we denken samen na hoe we verplaatsingen veiliger kunnen maken. Zeker voor kinderen die door hun kwetsbare positie de zwakke weggebruiker zijn. Dat geldt ook voor verkeer online. Die parallele wereld evolueert enorm snel, overheerst ons in allerlei domeinen en er is geen ontsnappen aan. Misschien kijken we over twintig jaar verwonderd terug op hoe we ermee omgingen. Misschien brengt voortschrijdend inzicht ons tot meer preventie, regels, afspraken en actief optreden.

1. Cyberpesten ontstaat waar kinderen elkaar in het echt zien

Steeds meer Vlaamse jongeren worden slachtoffer van pestgedrag en roddels op sociale media, kopte een krant voor de zomervakantie. Op TikTok- en Instagramaccounts delen anonieme pesters persoonlijke en kwetsende informatie over hun slachtoffers. Vernederende foto's of naaktbeelden ook. Soms worden die beelden of video's tot honderdduizend keer bekeken. Als je dan inzoomt op zo'n situatie, blijkt er vaak een link te zijn met school.

In onze grote enquête #jongerenovercorona¹ zagen we dat er in het begin van de coronacrisis beduidend minder pestproblemen waren. Kinderen waren online heel actief maar zagen elkaar niet meer in het echt. We weten – ook uit ander onderzoek – dat cyberpesten zijn oorsprong vindt waar kinderen en jongeren elkaar ontmoeten: op school, in de jeugdbeweging, in de sportclub.

Bij onze klachtenlijn zien we ook hoe sociale media een gevaarlijke plek kunnen zijn voor kinderen en jongeren. We kregen een melding van een meisje van 13 jaar dat meer dan veertig zware haatberichten kreeg van een ander kind op school. Haar vader probeert al maanden iets te veranderen aan de situatie. Of een Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning dat een gezin begeleidt waar de 14-jarige dochter slachtoffer is van de verspreiding van naaktbeelden en van zwaar pestgedrag door klasgenoten. De ouder zei dat de school niets deed. Of de vader van een meisje van 11 dat het mikpunt is van pesten op een vals TikTokaccount en die er maar niet in slaagt om het account te laten verwijderen.

Ondertussen is het slachtoffer in nood en kan dat leiden tot eenzaamheid, onzekerheid en psychische problemen. Het kind en de volwassenen rond het kind willen dat het pesten zo snel mogelijk stopt en zo de situatie herstellen. Jammer genoeg is dat vaak niet zo eenvoudig.

Kinderen krijgen ook steeds jonger een smartphone. Momenteel gemiddeld op 8 jaar. Vaak gebruiken ze dezelfde apps als jongeren, zonder dat hun ouders goed op de hoogte zijn. Deze apps zijn vaak pas toegelaten vanaf een bepaalde leeftijd. Kinderen in de lagere school zijn dus ook online actief op zoek naar informatie, games of communicatie met vrienden. Maar hebben vaak nog geen of veel minder inzicht in mogelijke risico's online en hoe ze daarmee moeten omgaan. Een kind van 8 jaar heeft meer context nodig om veilig online te navigeren. De gemiddelde leeftijd is zo sterk gedaald dat ook preventie hopeloos achterop hinkt. Secundaire scholen werken al vaker aan preventie, maar in de lagere school leren kinderen er vaak niets over, weten we ook uit Apestaartjaren 2022².

2. Onveiligheid heeft zware gevolgen voor kinderen

We bewegen ons met z'n allen in volle vaart in de online wereld zonder duidelijke stopborden en verkeersregels. Terwijl we weten dat er bijvoorbeeld meer online gepest wordt. Uit het Apestaartjarenonderzoek van 2022³ blijkt dat één op de vier jongeren en één op de drie kinderen online gepest wordt. Af en toe komen er verhalen in de pers van kinderen of jongeren die erdoor getekend zijn en soms zelfs onomkeerbare beslissingen nemen omdat ze geen uitweg zien.

¹ Kinderrechtencommissariaat, Kenniscentrum Kinderrechten en Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, Rapport Kinderrechtenperspectief in de coronacrisis #jongerenovercorona – Meer dan 44.000 kinderen en jongeren over corona, 27 mei 2020, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/20200525_rapport_jongeren_over_corona.pdf

² Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C.(2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven.

³ Idem

Dat zou ons allemaal wakker moeten schudden en bezighouden. Als ouders, als school, als jeugdorganisatie, als sportvereniging, als burger.

Het mentaal welzijn van kinderen en jongeren kan zwaar onder druk komen als ze online uitgesloten, uitgelachen, gepest, gevisieerd of bedreigd worden. Kinderen en jongeren zijn nog in volle ontwikkeling en hun identiteit wordt, zeker in de tienerjaren, onder andere gevormd door hun relaties met leeftijdsgenoten en de groep waar ze bij horen of waar ze bij willen horen. Daarnaast kan hun privacy aangetast worden. Kunnen ze blootgesteld worden aan beelden van geweld, haatspraak, internetcriminaliteit, misleiding, nepnieuws, aanmoediging tot suïcide of eetstoornissen, e-muling en afpersing.

Online reacties en pesterijen kunnen stress veroorzaken en heel zwaar wegen. Het kan kinderen en jongeren remmen in hun ontplooiing, soms een leven lang kwetsuren achterlaten. Voor sommigen kan het verschrikkelijk zware gevolgen hebben. Slachtoffer zijn brengt vaak een groot schaamtegevoel en angst met zich mee, en kinderen vertellen het vaak niet aan hun naaste omgeving. Kinderen en jongeren die zelf online pesten, doen dat soms als grap en zien niet altijd in wat hun gedrag allemaal teweegbrengt.

3. Kinderen en gezinnen versterken via de school

Veel scholen doen veel inspanningen, geven er aandacht aan in hun lessen en laten hun leerlingenbegeleiders een opleiding volgen over sociale media zodat ze meer weten wat er online leeft en hoe ze dat kunnen aanpakken. Scholen kiezen zelf of ze daar werk van maken.

Er zijn handvatten en instrumenten om te werken aan een structurele oplossing voor pestproblemen onder leerlingen. De expertise is er. Bij de pedagogische begeleidingsdiensten, de CLB's en bij het platform www.allesoverpesten.be⁴. Dat bundelt informatie over pesten en biedt wegwijzers naar hulplijnen. De initiatieven om scholen te versterken in hun antipestbeleid werken vraaggestuurd. Maar wat met scholen die volgens leerlingen en ouders het probleem negeren?

Sinds 1 september 2018 is een zorgbeleid een erkenningsvoorwaarde voor elke school. De scholen zijn verplicht om zelf een beleid uit te schrijven voor leerlingenbegeleiding én dat te integreren in hun werking. De overheid houdt daar ook toezicht op. Een pestbeleid is maar één aspect van een zorgbeleid. De onderwijsinspectie heeft nog niet bij elke doorlichting aandacht voor pestbeleid. En een doorlichting gebeurt maar om de zes tot tien jaar.

In Zweden bezocht ik onlangs het meldpunt voor geweld en grensoverschrijdend gedrag van de onderwijsinspectie⁵. Uitgangspunt is dat kinderen het recht hebben om zich veilig te voelen op school. Het meldpunt geeft informatie en advies en onderzoekt meldingen over geweld. Het spreekt scholen aan die er te weinig in slagen om dat aan te pakken of die in een concrete situatie te weinig deden. Dat soort van knipperlichtfunctie zou in Vlaanderen ook nuttig zijn. We weten uit ervaring dat als pestproblemen helemaal uit de hand gelopen zijn, gezinnen vaak voor een andere school kiezen. Maar daarmee is de situatie niet opgelost.

Hoe vrijetijdsorganisaties in Vlaanderen omspringen met de bescherming van de integriteit van kinderen en jongeren kan scholen inspireren. Een handelingsprotocol is er bijvoorbeeld een erkenningsvoorwaarde. In ons onderwijs is zo'n duidelijk stappenplan nog niet verplicht.

⁴ *Alles over Pesten wordt uitgewerkt door het Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten in opdracht van de Vlaams minister van Brussel, Jeugd, Media en Armoedebestrijding.*

⁵ <https://beo.skolinspektionen.se/> en <https://www.skolinspektionen.se/other-languages/english-engelska/>

Kinderen, jongeren en hun ouders hebben het recht om te weten wat er met hun melding over pesten gebeurt, welke stappen gezet worden, welke ingrepen mogelijk zijn, welke nazorg en opvolging ze krijgen. Op 1 juni 2023 voerde een nieuw decreet⁶ zo'n procedure in voor alle scholen van het Franstalig onderwijs. Scholen moeten er een procedure vastleggen om pest- en cyberpestsituaties intern te melden en ermee om te gaan.

4. Breed sensibiliseren en preventie is essentieel

Eén ding is duidelijk: zowel slachtoffer als dader van een pestsituatie moeten ondersteuning krijgen en de nadruk moet absoluut liggen op voorkomen, niet op bestraffen. De 'doe het gewoon niet'-houding als het gaat over pesten of naaktbeelden delen, is geen oplossing en gaat voorbij aan de leefwereld en realiteit van kinderen en jongeren.

Het is zo belangrijk dat kinderen en jongeren weten dat ze er niet alleen voor staan. Dat we ze ernstig nemen. Het is vaak een grote stap voor hen om te spreken. We moeten er een gespreksonderwerp van maken, thuis, op school, in de vrije tijd. Kinderen al jong duidelijk maken dat het iedereen kan overkomen en velen overkomt, zal helpen. Scholen kunnen sexting aan bod laten komen in de lessen seksuele opvoeding of digitale media. En informatie over cyberpesten, de privacyregels en mediawijsheid zou dagelijkse kost moeten zijn voor onze kinderen. Organisaties zoals Mediawijs, Pimento, Sensoa en Child Focus hebben veel expertise en kunnen scholen helpen. Ook ouders kunnen zo bereikt worden.

Naast aandacht voor mediawijsheid, pesten en cyberpesten op school, is er het smartphonebeleid op school. Kinderen kunnen vaak ook op school online actief zijn. Veel scholen worstelen daarmee en laten het nu soms los omdat de handhaving van regels te veel energie vergt. We moeten daar verder over nadenken. De overheid, de koepels en de pedagogische begeleidingsdiensten kunnen in overleg met leerkrachten, leerlingen en ouders scholen beter ondersteunen in hoe ze een smartphonebeleid op school kunnen vormgeven.

Unesco, de VN-organisatie voor onderwijs, cultuur, wetenschap en communicatie, pleit in een recent rapport⁷ voor meer voorzichtigheid met alle technologie op school. Het uitgebreide rapport over technologie op school benadrukt het gebrek aan passend bestuur en regelgeving. Volgens de Unesco kan veelvuldig gsm-gebruik leiden tot cyberpesten, emotionele instabiliteit en trager leren.

Niet alleen kinderen en jongeren moeten geïnformeerd en gesensibiliseerd worden maar ook volwassenen. Ouders moeten geholpen worden. Informatie over softwarefilters of andere systemen die ongepaste inhoud afschermen voor kinderen zou nog veel toegankelijker en bekender moeten zijn. En minstens even belangrijk is ouders informeren en sensibiliseren, zodat ze die tools ook gebruiken en vooral met hun kinderen praten. Omstaanders moeten bewust gemaakt worden van hun rol, want cyberpesten is vaak een groepsgebeuren. Het taboe opheffen en het bespreekbaar maken op alle plekken waar kinderen zijn, moet een prioriteit zijn. Kinderen moeten ten slotte toegeleid worden naar hulpverlening. En als ze dat nodig hebben, moet er altijd hulp beschikbaar zijn.

⁶ Parlement de la Communauté française, décret relatif à l'amélioration du climat scolaire et la prévention du harcèlement et du cyberharcèlement à l'école, <https://www.pfwb.be/documents-parlementaires/document-pid-001763149>

⁷ UNESCO. 2023. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? Paris, UNESCO, <https://www.unesco.org/gem-report/en/technology>

5. Commerciële bedrijven mee verantwoordelijk maken

Fundamenteel ten slotte is dat overheden de bedrijven achter de onlineplatformen voor hun verantwoordelijkheid stellen. Zij moeten alles doen wat ze kunnen om de veiligheid online te verbeteren en cyberpesten te vermijden, op te sporen en tegen te gaan. Ze moeten ingrijpen als dat nodig is en klachtenmechanismen installeren die werken.

Op 25 augustus 2023 trad de Digital Services Act⁸ in werking. Die Europese wet legt strenge regels op aan grote internetbedrijven rond onder andere privacy, desinformatie, datavergaring en haatspraak online. De wet moet ook minderjarigen beter beschermen. Apps en websites moeten bijvoorbeeld meer doen tegen online pesten. Socialemediabedrijven moeten transparanter zijn over wat ze doen om video's aan te pakken die aanzetten tot bijvoorbeeld zelfverminking of anorexia. Volgens de Digital Services Act mogen minderjarigen geen persoonlijke advertenties meer krijgen op basis van de data die mediabedrijven over hen verzamelen.

⁸ Voor meer informatie zie <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>